

Przypisy tłumacza w polskim przekładzie zbioru esejów *Terra incognita* Draga Jančara

Translator's Footnotes in the Polish Translation of Drago Jančar's essays *Terra Incognita*

Weronika Woźnicka

UNIwersytet Śląski
Instytut Filologii Słowiańskiej
weronikawoznicka@gmail.com

Data zgłoszenia: 25.01.2017 r. | Data akceptacji: 21.06.2017 r.

ABSTRACT | The main goal of the article is to analyse the translator's footnotes in the Polish translation of the Drago Jančar's essays. There are different opinions about footnotes. Some some people consider them a discredit to the translator, while others think them a sign of erudition. Footnotes should help the reader of the target culture to understand the original text culture. It is important to create footnotes cautiously.

KEYWORDS | footnotes, paratexts in translation, essays, Drago Jančar, Slovenian literature

Paratekst (fr. *paratexte*) to termin zaproponowany przez Gérarda Genette'a — autora *Seuils*, gdzie skupił swoją uwagę na różnych formach paratekstów. Na podstawie jego rozważań można stwierdzić, że parateksty to:

wszelkie teksty, które pełnią funkcję prezentacyjną wobec tekstu głównego, a więc tytuł, podtytuł, śródtytuł, przedmowy, posłowania, wstępy, uwagi od wydawcy itp., noty na marginesie, u dołu strony, na końcu, epigrafy, ilustracje, wkładka reklamowa, notka na obwolicie lub opasce i wszystkie sygnały dodatkowe pióra

autora lub innych osób, tworzące otokę zmienną tekstu, niekiedy zaś komentarz oficjalny bądź półoficjalny¹.

Skróconą wersję definicji można znaleźć we wstępie do *Seuils*: „Paratekst: to, dzięki czemu tekst staje się książką i jako książka trafia do czytelnika, czy też — ogólniej — publiczności”². Do paratekstów zaliczane są *peryteksty*, czyli tytuł, nazwisko autora, przedmowa, motto, dedykacja, przypisy i inne, oraz *epiteksty*, czyli recenzje, wywiady na temat dzieła, korespondencja i inne³. Mówiąc prościej, peryteksty są związane bezpośrednio z utworem, to znaczy, że są z nim nierozdzielne. Natomiast epiteksty to elementy zewnętrzne, które są efektem powstania dzieła, istnieją samodzielnie poza książką.

„Przypis to mierność, która czepia się piękna”⁴. Taką opinię wyraził w *Seuils* G. Genette. Jak już wspomniano, przypis jest zaliczany do paratekstów, a konkretniej do perytekstów, czyli elementów, które są ściśle związane z tekstem głównym. W swoim dziele francuski literaturoznawca definiuje przypis następująco: „Przypis to wypowiedź o różnej długości (wystarcza jedno słowo) odnosząca się do bardziej lub mniej określonego segmentu tekstu i umieszczona albo obok niego, albo w odniesieniu do niego”⁵. Henryk Markiewicz natomiast określa przypis „[...] jako tekst uzupełniający do jakiegoś jedno- lub wielowyrazowego odcinka innego tekstu (nazwijmy go tekstem głównym), na co wskazują określone znaki graficzne — asteryski, frakcje górne cyfr, litery, numery wierszy tekstu głównego”⁶. Na podstawie obu wyjaśnień można stwierdzić, że przypis jest różnej długości uzupełnieniem tekstu głównego, przy czym sam nie ma określonego rozmiaru i jest zaznaczany znakiem graficznym.

W rozprawach H. Markiewicza zamieszczonych w jego książce *O cytatach i przypisach* przedstawione są dzieje sposobu stosowania przypisów i komentarzy. Autor wyjaśnia, że ten rodzaj paratekstu wywodzi się z objaśnień do utworów poetyckich, które były sporządzane w starożytnej Grecji od V wieku p.n.e. Również w Biblii umieszczano takie objaśnienia⁷. W związku z tym można powiedzieć, że przypis posiada długą tradycję literacką.

1 G. Genette, 1992: *Palimpsesty*. W: H. Markiewicz, red.: *Współczesna teoria badań literackich za granicą. Antologia*. T. 4, cz. 2. Kraków, Wydawnictwo Literackie, s. 320.

2 G. Genette, 1987: *Seuils*. Paryż. Za: E. Skibińska, 2011: *Od redakcji. „Między Oryginałem a Przekładem”*, t. 17, s. 7.

3 Por. E. Skibińska, 2011: *Od redakcji. „Między Oryginałem a Przekładem”*, t. 17, s. 7.

4 G. Genette, 1987: *Seuils...*, s. 7.

5 Ibidem.

6 H. Markiewicz, 2004: *O cytatach i przypisach*. Kraków, Universitas, s. 59.

7 Por. ibidem.

Warto zwrócić również uwagę na nazewnictwo. Pierwotnie objaśnienia w starożytnej Grecji nazywano *glosami* i *scholiami*. Następnie w użyciu były takie określenia, jak: *notae*, *annotationes*, *annotamenta*. Termin *notae* ma swe odpowiedniki w wielu językach europejskich⁸. Nazwa angielska to *footnote*, francuska *note infrapaginale*, niemiecka *Fußnote*. Wymienione określenia obcojęzyczne wskazują na umiejscowienie przypisów na dole strony, pod tekstem głównym. Elżbieta Skibińska zaznacza, że taka lokalizacja perytekstu sygnalizuje hierarchię przestrzenną oraz symboliczną, ponieważ przypis dolny jest podporządkowany tekstowi głównemu. Podporządkowany jest również autor przypisu, zdominowany przez twórcę tekstu głównego. Niestety polska nazwa *przypis* nie wskazuje na jego lokalizację⁹.

W swojej pracy G. Genette zaproponował wstępną typologię przypisów, którą przedstawiła także E. Skibińska:

- a) ze względu na czas powstania: przypisy do pierwszego wydania; przypisy do drugiego wydania; przypisy późniejsze; zdarza się często, że współistnieją obok siebie przypisy z różnych czasów, czasem ze wskazaniem daty umieszczenia przypisu, czasem bez niej;
- b) ze względu na nadawcę: przypisy autorskie (uznane i odrzucane; autentyczne i fikcyjne) i przypisy nieautorskie (allografy — autentyczne i fikcyjne);
- c) ze względu na odbiorcę (głównie czytelnika tekstu);
- d) ze względu na typ tekstu (literacki; nieliteracki);
- e) ze względu na funkcję (wyłącznie allografy, informujące o okolicznościach powstania tekstu lub komentarz autora przypisu)¹⁰.

Istotne dla niniejszego artykułu są przypisy tłumacza. O umiejscowieniu tego rodzaju perytekstu: czy znajduje się on na dole strony, czy na końcu rozdziału lub książki, decyduje w głównej mierze wydawca¹¹. Opinie na temat przypisu tłumacza są rozbieżne. Zwolennicy tego typu komentarza uważają, że przypis świadczy o erudycji tłumacza. Natomiast przeciwnicy twierdzą, że wskazuje on na nieporadność autora przekładu. Można również przyjąć stanowisko pośrednie, którego przedstawiciele uważają, że taki rodzaj przypisu jest sposobem na pokonanie nieprzekładalności wynikającej z barier językowych i kulturowych¹².

8 Por. ibidem.

9 Por. E. Skibińska, 2009: *O przypisach tłumacza: wprowadzenie do lektury*. W: E. Skibińska, red.: *Przypisy tłumacza*. Wrocław—Kraków, Księgarnia Akademicka, s. 11.

10 Ibidem, s. 9.

11 Por. M. Papadima, 2011: *Głos tłumacza w peritekście jego przekładu: przedmowa, posłowie, przypisy i inne zwierzenia*. „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 17, s. 16—17.

12 Por. E. Skibińska, 2009: *O przypisach tłumacza: wprowadzenie do lektury...*, s. 13.

Wydaje się, że tłumacz powinien korzystać z tego typu paratekstu w sytuacji, gdy bariery kulturowe uniemożliwiają mu oddanie sensu w kulturze docelowej. Decyzja o zastosowaniu lub niezastosowaniu tej techniki jest sprawą indywidualną każdego autora przekładu. Przypisy mogą pomóc czytelnikowi w zrozumieniu sensu, ale mogą mu także utrudnić lekturę tekstu, szczególnie wtedy, gdy ich długość przekracza stosowny limit (co prawda nie określono limitu dla przypisów, ale nie powinien on zajmować połowy strony). Jeżeli istnieje technika translatorska, która pomoże tłumaczowi przekazać odbiorcy sekundarnemu znaczenia kultury wyjściowej, to dla czego tłumacze nie mieliby z tej pomocy skorzystać. Warto jednak zwrócić uwagę na to, czy autor przekładu jest konsekwentny w tym, co robi — czy tłumaczy wszystkie obce słowa, nieznanne pojęcia z kultury prymarnej itp., czy jest raczej niedokładny i wybiórczo opatruje przypisem kwestie mogące stanowić problem dla czytelnika kultury sekundarnej. Niekiedy autorzy perytekstu wyjaśniają odbiorcy terminy, które tego objaśnienia nie wymagają. Z przypisów można korzystać, a w niektórych przypadkach nawet trzeba albo warto, ale należy to robić rozważnie i w taki sposób, aby dopełniały one wiedzę odbiorcy docelowego i pomagały mu w zrozumieniu kontekstów kultury wyjściowej.

W niniejszym artykule analizie zostaną poddane przypisy znajdujące się w polskim przekładzie zbioru esejów Draga Jančara pt. *Terra incognita*.

Tom *Terra incognita* został wydany w 1989 roku, a więc w okresie, gdy Jugosławię, pogrążoną w kryzysie ekonomicznym, zaczęła ogarniać fala pobudek narodowowyzwoleńczych. W tym czasie również Słowenia, ojczyzna pisarza, pragnęła niezależności i niepodległego państwa.

Kompozycja zbioru *Terra incognita* koresponduje z podejmowaną w nim tematyką o słoweńskiej tożsamości. W swoich tekstach D. Jančar pokazuje rozdartą słoweńską mentalność, Słoweńców przedstawia jako ofiary, a także jako outsiderów historii. Oprócz tego prezentuje stanowisko, w którym broni prawa do odrębności kultury i narodu, podkreślając, że kraje stanowiące Europę Środkową są ze sobą połączone poprzez kulturę i trudną historię¹³.

Polskie wydanie zbioru *Terra incognita* ukazało się w 1993 roku w tłumaczeniu Joanny Pomorskiej. Należy jednak podkreślić, że polski zbiór esejów nie jest tożsamy ze słoweńskim — nie zawiera tych samych utworów co oryginał, a co za tym idzie — różni się od niego także możliwościami odczytania całości i głównej intencji dzieła.

13 Por. B. Tokarz, 2011: *W perspektywie poznania i projekcji. O polskim przekładzie zbioru esejów Draga Jančara „Terra incognita”*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 2, cz. 1: *Formy dialogu międzykulturowego w przekładzie artystycznym*, s. 275.

W polskim tomie esejów znajdują się tylko dwa utwory pochodzące z oryginalnego wydania. Jest to tytułowy cykl *Terra incognita* oraz utwór *Europa Środkowa między meteorologią a utopią* (*Srednja Evropa med meteorologijo in utopijo*). Tekst *Augsburg* pochodzi ze zbioru krótkiej prozy, nagrodzonego w 1994 Europejską Nagrodą za Krótką Prozę, zatytułowanego *Augsburg in druge resnične zgodbe*. Jeśli chodzi o utwór *Postscriptum 1990*, to w Słowenii nie został on opublikowany. Autor napisał go jako aktualizację do eseju *Europa Środkowa między meteorologią a utopią* (*Srednja Evropa med meteorologijo in utopijo*). Do tej pory tekst ten ukazał się tylko w Polsce i Austrii¹⁴. Pozostałe utwory pochodzą natomiast z kolejnego zbioru esejów D. Jančara pt. *Razbiti vrč*. Odbiorca sekundarny otrzymał więc wybór tekstów eseistycznych, którego dokonała tłumaczka lub wydawca¹⁵.

Ingerencja w koncepcję pisarza zmienia również jego tezę, którą mają potwierdzać eseje. W oryginalnym zbiorze D. Jančar podejmuje tematykę tożsamości słoweńskiej i przyszłości kraju w okresie, gdy Jugosławii groziło widmo rozpadu. Oprócz tego apeluje o integrację całej Europy Środkowej, podkreślając podobieństwa między krajami z tego rejonu. W eseju *Europa Środkowa między meteorologią a utopią* pisarz oświadcza, że patrzący w chmury powinni wymyślić język wolności, żeby ludzie mogli być w tym samym stopniu wolni i mogli bez przeszkód przemieszczać się z jednego państwa do drugiego. D. Jančar wskazuje również na fakt, że Słowenii od zawsze było bliżej — ze względów ideologicznych, religijnych i duchowych — do Europy Środkowej niż do Bałkanów¹⁶. W przekładzie teza autora przedstawiona jest natomiast w nieco odmienny sposób, co może być również związane z czasem wydania tomu esejów w Polsce. Znajdują się w nim bowiem teksty podejmujące tematykę przyszłości niepodległej Słowenii po rozpadzie Jugosławii.

Terra incognita została wydana przez Niezależną Oficynę Wydawniczą w roku 1993, a więc wtedy, gdy Słowenia uzyskała już niepodległość (w 1991 roku) i powoli zaczynała istnieć w świadomości międzynarodowej jako samodzielny kraj. Jednocześnie cały czas trwały walki w Jugosławii, a wojna jugosłowiańska była w centrum zainteresowania Polaków. Dodatkowo w Polsce

14 D. Jančar, 1991: *Erinnerungen an Jugoslawien, Essays*. Klagenfurt, Verlag Hermagoras/Mohorjeva, s. 54—64. Tytuł polski jest dosłownym tłumaczeniem tytułu słoweńskiego, natomiast w języku niemieckim esej ukazał się jako *Nachtrag 1990*, a tłumaczenia dokonał Horst Ogris. Powyższe informacje pochodzą z korespondencji z samym autorem.

15 Por. M. Gawlak, 2015: *O przekładzie tytułu (na podstawie prozy słoweńskiej)*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 6, cz. 1: *Wolność tłumacza wobec imperatywu tekstu*, s. 60.

16 Por. S. Borovnik, 2015: *Slovenski narod in država v izbranih esejih Draga Jančarja*. W: H. Tivadar, red.: *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, s. 52.

w tym czasie dokonały się przemiany polityczno-ustrojowe¹⁷, a więc zmiany ustrojowe zachodzące w innym byłym państwie komunistycznym odpowiadały sytuacji, w jakiej wcześniej znajdowała się ojczyzna tłumaczki.

Wybór esejów, jakiego dokonała tłumaczka bądź wydawca, sprawił, że czytelnik kultury sekundarnej może odczytać inne przesłanie całości tomu niż to, które byłoby wynikiem lektury tomu oryginalnego. Wydaje się jednak, że polskiemu odbiorcy w tym okresie bliższe były teksty podejmujące zagadnienie przyszłości Słowenii jako niepodległego państwa po zmianach ustrojowych, gdyż niewiele wcześniej to Polacy przeszli podobną drogę.

Nowo powstałe przesłanie można przedstawić następująco:

Słoweńcy to skrzywdzony przez historię naród, z którym czytelnik czuje związek emocjonalny (Polska też miała w swych dziejach okres 123 lat utraty niepodległości), oparty na identyfikacji [...] i poczuciu przewagi. Współczucie i potrzeba dominacji częściowo determinują polską tożsamość mentalną¹⁸.

Eseje D. Jančara zostały bardzo dobrze przyjęte w Polsce, czego efektem było wydanie w 1999 roku kolejnego zbioru eseistycznego pisarza, zatytułowanego *Eseje*.

W *Terra incognita* przypisy od tłumacza znajdują się na końcu każdego tekstu, w którym się pojawiają. Jak już wspomniano, w języku polskim nazwa *przypis* nie wskazuje jego lokalizacji (pod tekstem głównym czy też na jego końcu). Decyzja o umiejscowieniu tego paratektu zależy przede wszystkim od redakcji, a nie od tłumacza. Wydaje się jednak, że dla czytelnika lepszym rozwiązaniem byłoby umieszczanie ich bezpośrednio pod tekstem, gdyż nie ma wtedy potrzeby wertowania książki w poszukiwaniu wyjaśnienia nieoczywistych kwestii odnoszących się do kultury obcej.

Wśród przypisów zawartych w zbiorze *Terra incognita* można wyróżnić sześć grup.

Przypisy do postaci autentycznych

W esejach D. Jančara pojawia się wiele nazwisk, które nie są znane polskiemu odbiorcy. Są to przede wszystkim pisarze słoweńscy oraz ludzie związani z polityką. Większość z tych nazwisk tłumaczka opatrzyła dodatkową informacją w postaci notki od tłumacza pod tekstem głównym. Ich zawartość ma różną długość. Niekiedy tłumaczka podaje jedynie imię, nazwisko, daty urodzenia i śmierci, a także zawód, stanowisko. Taki styl informacji można spotkać przede wszystkim w przypisach do nazwisk pisarzy:

17 Por. B. Tokarz, 2011: *W perspektywie poznania i projekcji...*, s. 281.

18 Za: ibidem, s. 275.

Marjan Rožanc, 1930—90, pisarz słoweński (*Europa Środkowa między meteorologią a utopią*, s. 65¹⁹);

Ivan Cankar, 1876—1918, wybitny pisarz słoweński (*Z broni ręką prawą...*, s. 85);

Oton Župančič (1878—1949), poeta, dramaturg i tłumacz (*Dziesięć dni. Sprawozdanie z boku*, s. 143).

Na podstawie tych trzech przypisów można zauważyć, że brak w ich zapisie konsekwencji. O ile jeszcze pierwsze dwa mają ten sam sposób zapisu dat, o tyle przy trzecim nazwisku widać zmianę stylu, ponieważ rok urodzenia i śmierci umieszczono w nawiasie. Tłumaczka nie jest także precyzyjna w dwóch pierwszych przypisach, ponieważ zarówno M. Rožanca, jak i I. Cankara określa mianem *pisarz*, a profesję O. Župančiča już konkretyzuje. Określenie *pisarz* nie wskazuje na wielkość I. Cankara, o której wspomina w przypisie. W kolejnych perytekstach J. Pomorska jest dokładniejsza w opisie postaci:

Dimitrij Rupel, eseista i prozaik, z wykształcenia socjolog, minister spraw zagranicznych w obecnym rządzie Słowenii. (*Dziesięć dni. Sprawozdanie z boku*, s. 143).

Także w tym przykładzie można zauważyć, że D. Rupel nie funkcjonuje jako pisarz, ale eseista i dramaturg, a więc jego pisarska domena została sprecyzowana, a nie tylko przedstawiona w sposób ogólny. Również we wcześniejszych przypisach takie dookreślenie działalności literackiej powinno zostać uwzględnione, gdyż powiedzenie o I. Cankarze, że był pisarzem, jest odbieraniem mu wielkości, wszechstronności i talentu. Czytelnik polski nie ma w tym wypadku możliwości zrozumienia, dlaczego tłumaczka określa go mianem „wybitny pisarz słoweński”.

Widoczny jest również brak konsekwencji w umieszczaniu przypisów przy nazwiskach polityków (asteryskiem * zaznaczono miejsce przypisów w przekładzie):

V vladi so naši prijatelji, zunanji minister **Rupel**, poslanec **Šeligo**, predsednik parlamenta **Bučar** [...], obrambni minister **Janša** je bil v vojaškem zaporu, notranji minister **Bavčar** je bil [...] ²⁰.

U władzy są nasi przyjaciele, minister spraw zagranicznych **Rupel***, poseł **Šeligo***, przewodniczący parlamentu **Bučar***. [...] Minister obrony **Janša** siedział w więzieniu wojskowym, minister spraw wewnętrznych, **Bavčar** [...] ²¹.

19 W nawiasach podano źródło cytatu: tytuł eseju i stronę, na której znajduje się przypis.

20 D. Jančar, 1992: *Razbiti vrč*. Ljubljana, Založba Mihelač, s. 108.

21 D. Jančar, 1993: *Terra incognita*. J. Pomorska, przeł. Warszawa, Niezależna Oficyna Wydawnicza, s. 120.

Jak można zauważyć, w przekładzie nie wszystkie nazwiska opatrzone przypisem wyjaśniającym. Widoczna jest w tym miejscu niekonsekwencja. Ten brak dodatkowej informacji pod tekstem głównym byłby zrozumiały, gdyby w jednym z wcześniejszych (ewentualnie późniejszych) esejów taka notatka się znalazła. O ile informację, kim był Bavčar, czytelnik sekundarny otrzymuje jeszcze w tym samym tekście (zaznaczona jest w innym miejscu), o tyle przy nazwisku ministra obrony Janeza Janšy przypisu nie ma w żadnym miejscu w całym zbiorze, co świadczy o braku konsekwencji tłumaczki. Jeśli zdecydowała się na wyjaśnienie czytelnikowi polskiemu, kim byli politycy czy inni Słowenicy, to powinna to uczynić przy każdym nazwisku, nawet przy takim, które według niej może być znane szerszemu gronu odbiorców.

Przypisy do tekstów obcojęzycznych

W cyklu *Terra incognita* w eseju *Pastorala (Sielanka)* D. Jančar cytuje fragmenty książki amerykańskiego pisarza. W słoweńskim tekście cytaty zachowano w języku angielskim i w przypisie przetłumaczono je na język słoweński. Podobnego zabiegu dokonała J. Pomorska. Słowa amerykańskiego pisarza zostawia w oryginalnym brzmieniu, a w przypisach do tekstu umieszcza ich polskie tłumaczenie. Dzięki temu w przekładzie zachowano elementy kultury trzeciej.

Przypisy do przekładów tekstów

W tekstach D. Jančara dochodzi do relacji intertekstualnych z innymi utworami. W takich przypadkach w tłumaczeniu esejów pojawiają się przekłady tych dzieł w tekście głównym. W przypisie tłumaczka umieszcza informację, kto jest autorem przekładu, np.:

Przekład Tone Pretnar („Z broni ręką prawą...”, s. 85).

W perytekstach podobnych do przytoczonego brakuje pełnego adresu bibliograficznego, to znaczy informacji, w jakim dziele znajduje się cytowany fragment. Należy jednak powiedzieć, że w dwóch przypadkach J. Pomorska zmienia sposób zapisu informacji na temat cytowanych fragmentów. Dotyczy to cytatów pojawiających się w esejach *Postscriptum 1990* oraz *Rozbity dzban*:

Fragmenty *Żywota Juliusza Agrykoli* w tłumaczeniu Seweryna Hammera pochodzą z *Dzieł Tacyta*, Warszawa 1938 (*Postscriptum 1990*, s. 73);

Wszystkie cytaty z *Rozbitego dzbana* Henricha Kleista pochodzą z przekładu Zbigniewa Krawczyńskiego w: *Dzieła wybrane*, PIW 1960 (*Rozbity dzban*, s. 103).

Przytoczone przypisy, w przeciwieństwie do poprzednich przykładów, posiadają pełny adres bibliograficzny zawierający polski tytuł, tłumacza i wydawnictwo. Widoczny jest brak konsekwencji, gdyż każdy przypis do cytowanych tekstów powinien posiadać taki sam sposób zapisu jak w przywołanych przykładach, co ułatwiłoby odnalezienie odpowiedniej pozycji dociekliwym czytelnikom.

Przypisy do wątków historycznych

D. Jančar często w swoich esejach nawiązuje do wątków historycznych. Świadczą one o jego ogromnej wiedzy z tego zakresu. Niektóre z tych aluzji są wytłumaczone bezpośrednio w tekście głównym lub ich znaczenie wynika z kontekstu. W przypadku, gdy historia jest ściśle związana z kulturą słoweńską, lub szerzej — z jugosłowiańską, J. Pomorska w zwięzły sposób przedstawia znaczenie danego wydarzenia. W tej grupie znajdują się trzy przypisy:

10 października 1920 roku odbył się plebiscyt (na podstawie traktatu pokojowego w Saint-Germain-en-Laye) w sprawie południowej Karyntii; za przyłączeniem do Austrii padło 59,4% głosów. (*Odrzucanie historii*, s. 95);

Chodzi o komunistyczną partyzantkę słoweńską i Białą Gwardię, organizację zbrojną utworzoną przez okupujących Słowenię Włochów w 1941 roku pod dowództwem gen. Leo Rupnika. (*Dziesięć dni. Sprawozdanie z boku*, s. 143—144);

W bitwie z Turkami na Kosowym Polu (1389) Serbowie ponieśli klęskę, jednak bitwa ta jest w świadomości Serbów symbolem bohaterstwa serbskiego, głównie za sprawą czynu Miloša Obilicia, który w czasie bitwy podstępnie zabił sułtana tureckiego. (*Dziesięć dni. Sprawozdanie z boku*, s. 144).

W przypisach tych uwidacznia się kompetencja encyklopedyczna tłumaczki, jej ogromna wiedza i dobra znajomość kultury Słowenii oraz Bałkanów. Informacje zawarte w notach od tłumacza pozwalają odbiorcy sekundarnemu zrozumieć znaczenie danego wydarzenia, poszerzając przy tym jego wiedzę.

Przypisy do określeń obcojęzycznych

W eseju *Europa Środkowa między meteorologią a utopią* zostały użyte dwa pogardliwe określenia Słowian: austriackie *czausz* i włoskie *sciavo*. Z kontekstu

można próbować się domyślać, co one oznaczają, jednak osoba niezająca historycznej sytuacji Słowenii nie będzie wiedziała, że w granicach Austrii i Włoch — na terenach przygranicznych — pozostały dziesiątki tysięcy Słowian, w tym Słoweńców. J. Pomorska w tych dwóch przypadkach zastosowała przypis wyjaśniający:

Czausz, pogardliwe określenie Słowian używane przez Austriaków, zwłaszcza w Karyntii (*Europa Środkowa między meteorologią a utopią*, s. 65);

Sciavo, pogardliwe określenie Słowian we Włoszech. (*Europa Środkowa między meteorologią a utopią*, s. 65).

Dzięki temu element obcy, którego nie można zastąpić polskim ekwiwalentem, nie przysporzył czytelnikowi kultury sekundarnej problemów w rozumieniu.

W polskim wydaniu *Terra incognita* pojawił się także przypis do nazwy miejscowości, a konkretnie Celovca:

Celovec, słoweńska nazwa Klagenfurtu (*Odrzucanie historii*, s. 95).

Przykład ten jest o tyle ciekawy, że słoweńska nazwa Klagenfurtu pojawia się również w jednym z późniejszych esejów: „Pojawia się Wakounig, dziennikarz »Našega tednika« z Celovca (**Klagenfurtu**) [...]” (*Dziesięć dni. Sprawozdanie z boku*, s. 126). Jak można zauważyć, w tym drugim przypadku tłumaczka dopisała w nawiasie polską nazwę, czyli Klagenfurt. W polskiej nomenklaturze również istnieje Celowiec, ale jest to historyczne nazewnictwo, współcześnie stosowana jest nazwa Klagenfurt. Wydaje się, że tłumaczka chciała zachować tę obcość w przekładzie, aby uzmysłowić, że Celowiec ma dla Słoweńców duże znaczenie historyczne. Lepszym rozwiązaniem byłoby jednak użycie polskiego wariantu nazwy. Do samego przypisu nie można mieć większych uwag, bardziej do wzmiankowanego późniejszego sposobu zapisu dwóch nazw: jednej słoweńskiej, a drugiej w nawiasie. Skoro posłużono się we wcześniejszym esejie notą od tłumacza, w której zamieszczono informacje na temat Klagenfurtu, to w późniejszym tekście można było zrezygnować z dopełnienia informacji w nawiasie. Taki sposób zapisu byłby odpowiedni, gdyby uprzednio nie umieszczono przypisu.

Nie tylko przypisy dowodzą posiadanych przez tłumacza kompetencji. Świadczy o nich również umiejętność włączania do tekstu głównego przypisów od autora. Takiego zabiegu dokonała J. Pomorska. W eseju *Spomini na Jugoslavijo (Wspomnienia o Jugosławii)* autor wspomina o tytułowym tekście, który powstał po rozmowach z wydawcą. D. Jančar opatrzył ostatnie zdanie przypisem:

Tekst je bil napisan na povabilo Antonina Liehma, urednika *Lettre international* v Parizu. (*Razbiti vrč: Spomini na Jugoslavijo*, s. 40);

Tekst został napisany na prośbę Antonina Liehma, redaktora naczelnego „*Lettre internationale*” w Paryżu.

Tłumaczka nie przełożyła przypisu, lecz umiejętnie wprowadziła go do tekstu głównego:

[...] jak żartobliwie zatytułowałem mój tekst, gdy w październiku ubiegłego roku omawiałem ten pomysł z redaktorem „*Lettre internationale*” w Grazu²².

Ten zabieg świadczy o dobrym warsztacie translatorskim J. Pomorskiej. Potrafiła umiejętnie połączyć informację od autora z tekstem głównym, czego ten nie zrobił.

W polskim tłumaczeniu zbioru *Terra incognita* pojawiają się przypisy, które mają na celu przybliżyć czytelnikowi kultury docelowej znaczenie elementów kultury wyjściowej. Niektórzy twierdzą, że ten rodzaj perytekstu stanowi ujmę dla tłumacza, jest on jednak konieczny, gdy kultura prymarna nie jest powszechnie znana odbiorcom języka sekundarnego. Wydaje się, że w eseju, gatunku pogranicznym, ze względu na jego otwarty charakter jak najbardziej można stosować tego rodzaju objaśnienia bez obaw, że będą one oznaką braku umiejętności czy warsztatu translatorskiego.

J. Pomorska stosuje przypisy, by przybliżyć Polakom Słowenię — jej historię i kulturę. Można jednak zauważyć, że nie jest ona konsekwentna w sposobie ich zapisu, szczególnie przy nazwiskach znanych osób i autorów przekładu. Dodatkowo należy zauważyć, że nie uzupełnia wiedzy czytelnika sekundarnego w dużym stopniu. Robi to bardzo pobieżnie, co wynika m.in. z braku konsekwencji. Dobrym rozwiązaniem byłoby umieszczenie w zbiorze wstępu lub posłowia, w którym wyjaśniono by ważne kwestie kulturowe pojawiające się w tekstach. Ułatwiłoby to czytelnikowi zrozumienie intencji autora i przesłanie dzieła. Zasadne byłoby również stworzenie słowniczka, w którym te elementy kulturowe zostałyby dokładniej wytłumaczone. Takie parateksty byłyby korzystne, przybliżając odbiorcy sekundarnemu realia kultury obcej, którą można nazwać kulturą niszową.

Należy podkreślić, że autorka przekładu posiada ogromną wiedzę na temat Słowenii i Bałkanów. Można ją określić ambasadorką literatury słoweńskiej w Polsce, za co też otrzymała wyróżnienie „Literatury na Świecie”. Jej dokonania w propagowaniu literatury i kultury słoweńskiej zostały również docenione przez ojczyznę Draga Jančara. W 2017 roku Joanna Pomorska została laureatką prestiżowej międzynarodowej Nagrody im. Tonego Pretnara,

22 D. Jančar, 1993: *Terra incognita...*, s. 10.

która jest przyznawana ambasadorom słoweńskiej literatury i słoweńskiego języka²³. Za wspomniane w tekście niedopatrzenia i brak jednolitego stylu zapisu nie jest odpowiedzialny wyłącznie tłumacz. Również redaktor/wydawca/korektor powinien zwracać uwagę na takie kwestie. Brak konsekwencji w przypisach nasuwa również myśl, że cały zbiór mógł nie zostać poddany należytej redakcji, lecz stworzony został z istniejących już tłumaczeń, które powstawały niezależnie od siebie.

Literatura podmiotu

Jančar D., 1989: *Terra incognita*. Celovec, Založba Wieser.

Jančar D., 1992: *Razbiti vrč*. Ljubljana, Založba Mihelač.

Jančar D., 1993: *Terra incognita*. J. Pomorska, tłum. Warszawa, Niezależna Oficyna Wydawnicza.

Literatura przedmiotu

Borovnik S., 2015: *Slovenski narod in država v izbranih esejih Draga Jančarja*. W: H. Tivadar, red.: *Država in narod v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete, s. 51—58.

Gawlak M., 2015: *O przekładzie tytułu (na podstawie prozy słoweńskiej)*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 6, cz. 1: *Wolność tłumacza wobec imperatywu tekstu*, s. 56—69.

Genette G., 1992: *Palimpsesty*. W: H. Markiewicz, red.: *Współczesna teoria badań literackich za granicą. Antologia*. T. 4, cz. 2. Kraków, Wydawnictwo Literackie, s. 317—366.

Markiewicz H., 2004: *O cytatach i przypisach*. Kraków, Universitas.

Papadima M., 2011: *Głos tłumacza w peritekście jego przekładu: przedmowa, posłowie, przypisy i inne zwierzenia*. „Między Oryginałem a Przekładem”, t. 17, s. 13—32.

Skibińska E., 2009: *O przypisach tłumacza: wprowadzenie do lektury*. W: E. Skibińska, red.: *Przypisy tłumacza*. Wrocław—Kraków, Księgarnia Akademicka, s. 7—19.

23 Warto wspomnieć, że pierwszymi Polakami, którzy w 2007 roku zostali wyróżnieni Nagrodą im. Tonego Pretnara, byli Bożena i Emil Tokarzewie.

- Skibińska E., 2011: *Od redakcji. „Między Oryginałem a Przekładem”*, t. 17, s. 7–9.
- Tokarz B., 2011: *W perspektywie poznania i projekcji. O polskim przekładzie zbioru esejów Draga Jančara „Terra incognita”*. „Przekłady Literatur Słowiańskich”, t. 2, cz. 1: *Formy dialogu międzykulturowego w przekładzie artystycznym*, s. 269–282.

Weronika Woźnicka

**Prevajalčeve opombe v polsjkem prevodu zbirke esejev
Draga Jančarja *Terra incognita***

POVZETEK | Avtorica članka je analizirala prevajalčeve opombe v poljski izdaji *Terra incognita*. Prevajalčeve opombe so problematično vprašanje, ker nekateri trdijo, da je to pomanjklivost prevajalca, drugi menijo, da opombe izražajo erudicijo. Obstaja tudi skupina, ki pravi, da so opombe rešitev neprevedljivosti, ki je posledica razlik med jeziki in kulturami, in omogoča sporočiti namen oz. pomen. Avtorica raziskuje in analizira, ali je bila prevajalka dosledna načinu zapisa in ali opombe prinašajo pomembne podatke, ki bodo v pomoč bralcu pri razumevanju slovenske kulture, torej ali opombe rešijo težave z neprevedljivostjo.

KLJUČNE BESEDE | opombe, paratekst v prevodu, eseji, Drago Jančar, slovenska književnost

Weronika Woźnicka

**Translator's Footnotes in the Polish Translation
of Drago Jančar's essays *Terra incognita***

SUMMARY | The author has analyzed the translator's footnotes in the Polish translation of *Terra Incognita*. The footnotes are problematic, because some people consider them a discredit to the translator, while others think them a sign of erudition. There is also a group of people, who say they are a solution to untranslatability, which is a result of the differences between the languages and cultures. They help to deliver the meaning. The author of the article searches and analyses if the translator was consistent while creating footnotes and if the information important provided in the process is essential and helpful for the reader to understand Slovenian culture. In other words, if the footnotes are a solution to the problems with the untranslatability.

KEYWORDS | footnotes, paratexts in translation, essays, Drago Jančar, Slovenian literature

Kontekst jako paratekst

Przekłady
Literatur
Słowiańskich

